"Bazı Çağdaş Türk Lehçeleri"

Nihad Mohammed Ashoor
Assistant Lecturer-Department of Turkish Language-College of arts-university of Mosul

Some of the Modern Turkish Dialects:

Abstract

Language is considered to be one the most important means in expressing thoughts feelings and in communicating other human communities because it is like the living creature having perminant activity, renewable at all times and in different circumstances, in addition to its close relation ship with social, economical, political and cultural structure-for every nation ,and because Turkish language fulfills all these factors,so,it,is regarded as one of the most well-known Languages belonging to Ural Altay group which have the same syntax structre, As for the Turkish Languages expression ,it is restricted to a larg number of Languages having the same origion, The Turkish Language is spread out in the region extending from middle Asia up to the west until the east of Europe, Many dialects have been evoluted from this Language after a chain of successive migrations of the Turkish tribes most of whom were Ogoz, Kiptchag and Turkmen, This Language with its all dialects have been flourished independency after the in dependency of the nations who speak these dialects, from the possession of the former United Soviet, In spite of their multhti uariation, the Turk Language are close to each other in their grammatical structure and vocabulary richness so that it is possible for the native speakers of these Language (dialects) to communicate as it they were speakers of different dialects of one Language. Among the most important dialects which have been tackeld are Azerian, Tukmenian, Ozbec, Egorian and Tartar.

Ön söz

Türk dili,orta Asyadan başlıyarak bütün Anadoluda Azerbaycanda, Kafkasya ve Kırımda Volga Irmağı kıyılarında Doğu Anadolu ve hatta kuzey Afrikada xiv.y. yılda da konuşulan bir dil olduğu gibi, bu geniş bölgelerde kendisi ile eserler yazılan bir dildir.

Türk dili aslında birlik ve bütünlüğü yüz yıllar boyunca korunabilmiş olmakla beraber, Türklerin yaşadıkları yurt bölgeleri ve dilde zamanla vücude gelen gelişme nedeniyle xiv. y.yılda üç lehçeye, dil koluna ayrılmıştır. Bu özellikle yazı dili için daha çok geçerlidir. Konuşma dilinde coğrafi bölge farkları kültür değişmelerinden doğan farkları, idari ve siyasi değişme- lerin, temasta bulunan haklardan alınıp verilenler sonucu doğan durumların sebep olduğu ayrılıklar birçok lehçelerin meydana gelmesine yol açmıştır.

Bahıs konusu olarak dil kolları,lehçeler şunlardır.

١) Azeri Türkçesi
٢) Türkmen Türkçesi
٣) Özbek Türkçesi
٤) Uygur Türkçesi
٥) Tatar Türkçesi

Giriş

Yaklaşık olarak miladın ilk yıllarında başladığı düşünülen Türk Yazı dilinin elegeçen ilk örnekleri v.asırdan sonraya, özellikle (vı. ve vıı)y. Yıllara ait olan birtakım mezartaşları üzerindeki azlık malzemedir. Yenisey Nehri civarında bulunan ve Türkolojie Yenisey kitabeleri diye anılan bu mezar taşları üzerindeki azlık malzeme, isimlerden ve çoğu birkaç kelimelik Türkçe söz- lerden ibarettir. Asıl yazı dili örneği olarak elegeçen ilk büyük metinler Orhun Abideleridir. Miladın vııı.y.yılının ilk yarısına ait olan bu metinlerde Türk yazı dilinin geniş

örnekleri gördüğü- müz gibi,aynı zamanda (٥-٦) asırlık gelişme ve olgunlaşma seviyesini de görmekteyiz. Orhun Abidelerinin en önemli ve ünlü olanları (٧٣٢ ve ٧٣٥) Tarihlerinde dikilen kül-Tigin ve Bilge kağan hatıralarını yaşatanlarıdır. Orhun Abidelerinde sonra daha,bir kaç asır (٤-٥) asır kadar devam eden bu yazı dili, Türkçenin ilk ve ortak yazı dildir. Gerçekten xıı-xııı asra kadar bütün Türkler ayrı ayrı bölgelerde, az çok farklı,konuşma dillerini daha.

Açık bir ifade ile yani şive ve ağızları kullanmakla beraber hepsi Genel olarak bu yazı dili ile okuyup yazmışlardır.Yazı dili olarak ikibin yıllık bir tarihi derinliğe ve ü kıtayı saran bir coğrafi yayınlığına sahiptir. Bu tarihi derinlik ve coğrafi yaygınlık içersinde çeşitli dönemleri olmuş geniş kitlelerce konuşulan lehçeler, şiveler ve ağızlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan Lehçe bir dilin bilinen ve takip edilebilen tarihinden önce karan- lık bir devrinde kendisinden ayrılmış olup çok büyük ayrılıklar gösteren kollarına denir(١).

Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen ve Azeri lehçeleri gibi, bazı lehçeler ana dilden çok eskiden ayrılmış olabilir. Bu durumda Lehçeler arasındaki ayrılıklar çok derin olur. Bu şekilde olan Lehçelere uzak lehçeler adı verilir. örneği Türkçeden bilinmeyen bir zamanda ayrılmış olan Çuvaşca ve Yakutça Türk dilinin uzak lehçeleridir. Buna karşılık daha yakın zamanda Türkiye Türkçesineden ayrılmış olup aralarında fazla fark bulunmayan Azeri ve Türkmen lehçeleri ise Türkçenin yakın lehçeleridir(٢).

١) Azeri Türkçesi:

Türk dilinin güney batı kolları arasındaki bir Lehçe olup bazılarınca doğu Türkçesinin oğuz gurubu tasnifine sokulmuştur(٣).

Azeri Lehçesi kuzey batısındaki kıpçak gurubu ile kuzey doğusundaki çağatayca ve Özbekçenin bağlı bulundukları güney doğu Lehçeleri arasında yer almış bir dil Koludur. Bu lehçe Türkiye

Türkçesiyle fonetik/ morfolojik ve söz hazinesi bakımından hem ortak niteliklere sahiptir hem de bir hayli farklar taşınmaktadır(٤). Bugünde doğu Anadoluda kuzey Irakta (Kerkük, Musul ve Erbil illerinde) Suriyede konuşulan Türkçede Azeri Türkçesi Özelliklerini taşır(٥). Azeri Türkçesinin de pek çok ağızlara ayırdığı kabul edilmektedir, bunlar da genel olarak doğu (kuba ve Bakü ağızları), Batı (Kazak, Gence ve Karaba ağızları), kuzey (Nuha ağzı) ve güney (Nahcıvan, Ordubad ve Tebriz ağızları) olmak üzere dört grupta toplanmaktadır(٦). Azerbaycan Türkçesinin kuzey ağızlarında Ruscanın, güney Azerbaycanda ise Arapça ve Farsçanın etkileri görülmektedir.

Iran ve Irakta yaşayan Türkler Arab alfabesini kullanılmaktadırlar, kuzey Azerbaycanda ise ١٩٢٦-١٩٣٩ yılları arasında latin alfabesi Kullanılmiştır. Ancak Sovyetler Birliğinin zorlamasıyla Azerbaycan Türkleri ١٩٤٠ tan itibaren *Kiril alfabesiyle kullanmaya başladılar(٧).

Ama ٣٠ Ağustus ١٩٩١ de Azerbaycan bağımsız bir Cumhuriyet olarak kurulunca Azerbaycan milli meclis latin alfabesine dönüş kararıç alıp ve bugünde bu alfabeyi kullanılmaktadır(٨).

Kiril alfabesi:

Bu alfabe slav topluluklar için ıx.y. yılda getirilmiş bir yazıdır. Aslı Yunan yazısına dayamaktadır. Bu alfabeyi, slav toplulukları arasında Hırıstıyanlığı yaymakla görevli Aziz Kyrillosun geliştirdiği kabul edilmektedir. Zaten adını da bu Şahıstan almıştır. Bu alfabe başlangıçta (٤٣) kullanılmıştır. Bu Harflerden çoğu Yunan alfabesinden, bir kısım da İbrani yazısından alınmıştır. Ancak bugün bu yazıyı kullanan Rus, Uk- Rayna, Bulgar ve Sırp alfabelerinde bazı luzumsuz harfler çıkarılarak sayı ٣٠-٣٣e indirilmiştir. Kiril alfabesi, Türkiye Türk- çesi dışındaki Türk lehçelerinin yazımında da geniş

*Bu alfabeyle ilgili fazla bilgi için bk s.٥

ölçüde kullanılmıştır. Sovyetler Birliğindeki Türklerin hepsi bu alfabeyi kullanılmaktadırlar [٩].

Kiril alfabesi ve latin harfl

LÂTİN	KİRİL		LÂTİN	KİRİL
A a	A a		M m	M м
			N n	Н н
B b	Б б			Ң ң
C c	Ч ч		O o	О о
Ç ç	Ч ч			
D d	Д д		Ö ö	Ө ө
E e	Е е		P p	П п
	Э э		R r	Р р
	Ə ə		S s	С с
F f	Ф ф			
G g	К к		Şç şç	Щ щ
	Г г		Ş ş	Ш ш
Ğ ğ	(Ғ) (ғ)		T t	Т т
	Ғ ғ			
H h	h h		U u	У у
	Х х		Ü ü	Ү ү
I ı	Ы ы			
			V v	В в
İ i	И и		Y y	Й(Й) й(я)
J j	Ж ж		Z z	З з
K k	К к		Я я	Ya ya
	(К) (к)		Ю ю	Yu yu
L l	Л л		Ё ё	Yo yo

Azeri Türkçesinden seçilen bir şiir.

Héyder babaya selâm
Hèder baba, ildırımlar şahanda,
Séller, sular şakgıldıyup ahanda.
Gızlar ona sef bağlıyup bahanda,
Selam olsun şovketüze,
Menın de bir adım gelsün dilüze.

******

Hèder baba,senün üzün ağ olsun,
Dört bir yanun bulağ olsun bağ olsan,
Bizden sora senün başun sağ olsun,
Dünya gazov-geder ölüm itimdi,
Dünya boyı oğulsuzdi,yétimdi(١٠)

******

Kelimelerin anlamı:

Şakgılda---çağıldamak	senün---senin
Sef------saf	üz---yüz
Şövketüze-----şevketinize	yanun---yanın
Èlüz----elinize	sora----sonra
Menin---benim	başun--başın
Gelsün----gelsin	gazov---geder:- kaza- kader
	İtim---yitim,yitmek

Not:

È—uzun e, â---uzun a, h ---art damak h'si

٢) Türkmen Türkçesi: Türkmen Türkçesi hem Osmanlıca lehçesi hem de Azeri lehçesi izlerini taşıyan orta bir lehçedir(١١). Oğuz Grubu şivelerindendir. Horasan Türkçesiyle birlikte doğu Oğuz

Türkçesini oluşturur Türkmen Türkçesi xvııı.y. yıldan itibaren Bir yazı dili olarak şekillenmeye başlamıştır. Türkmen Türk çesinin söz varlığının şüphesiz Türkçe sözler oluşturur; ancak Moğolca, Arabça, Farsça ve Rusçadan da kelimeler almıştır(١٢).

Türkmen Türkçesinin birçok yerlerde konuşulmaktadır; bunlardan Türkmenistan, İran, Afganistan, Özbekistan ve Kazakistan ama Türkmenistanda konuşulan Türkmence ile İran Afganistan ve Özbekistanda konuşulan Türkmence arasında belirgin farklar bulunmaktadır(١٣). Ayrıca Türkmenistanda konuşulan Türkmencenin birçok ağzı bulunmaktadır. Bunun sebebi Türkmenlerin dağınık bölgelere yayılmış olmalarıdır. Bugünkü Türkmen yazı dili yomut ağzına dayanmaktadır(١٤).

Türkmen Türkleri ١٩٢٨ yılına kadar Arap alfabesini kullandılar. ١٩٢٨-١٩٤٠ arasında latin, ١٩٤٠ tan sonra ise kiril alfabesini kullanılmışlardır.١٩٩٢ yılında aldıkları bir kararla, yeniden latin alfabesine geçmişlerdir(١٥).

"ENE Yüreği"

Enä yüregi dek yürek tapılmaz
Enäniñ yüregi gülden näzikdir
Enäniñ hiç erbet arzuvı bolmaz
Arzuvı abatlık hem de saglıkdır
Enäniñ yüregi her derdi sızar
Her derdiñ dermanı onun sozüdir
Enäniñ gül yüzi gaharıñı yazar
Enä yaşayışın batın gözüdir(16).

Kelimelerin anlamı:

Enä—ana	tapılmak—bulunmak	dek--gibi
Erbet—kötü	arzuvi—arzusı	batlik-esenlik güzellik

Saglik—sağlık yüzi--yüzü gahar---dert

Not:
Ä—uzun a , ñ----uzun n

٣) Özbek Türkçesi: Özbek Türkçesi bugün Özbekistan Cumhuriyetinin resmi yazı ve konuşma dilidir(١٧). Özbek Türkçesi,Çağatay Türkçesinin devamı olduğu için bu bakımdan oldukça zengin ve işlek bir yazı dildir.Türkiye Türkçesinden sonra en çok konuşulan lehçedir.Başta Özbekistan olmak üzere Kazakıstan, Türkmenistan, Afganistan ve Çin sınırları içindeki doğu Türkistan bölgelerinde kullanılmaktadır(١٨).

Özbek Türkçesinin iki ağız grubu vardır:

Kuzey ve güney grubu;kuzey grubu ünlü uyumları bakımından Sağlamdır. Güney grubu ise uyum bulunmaz. Ayrıca güney Özbekçenin Taşkent, Fergana ağızları eğitim ve öğretimde esas allnması, Rusçadan pek çok kelimenin girmesi, bu yazı dilini Türkiye Türkçesinden epeyce uzaklaştırmiştir(١٩). Özbek Türkleri ١٩٢٧-١٩٤٠ arasında latin alfabesini kullanılmışlardı.١٩٤٠tan itibaren Rus baskılarının nedeni kiril alfabesini kullanılmaya Başlanmıştır(٢٠). Ama daha sonra Özbekistan Millet Meclisi ٢/ Eylül/ ١٩٣٣ tarihinde yeniden,latin alfabesine geçmeyi kabul etmiş,١٩٩٥ yılında bu alfabeyi uygulamaya başlamıştır(٢١).

Tepege çıkmen

Tepege çıkamen,sayga tüşemen
Ya garang taşlarga cim suyanamen,
Ya bulak başıda bir çopan kebi,
Yaslanıp bir lahza oyga talamen.
Cosadi bulakinin kumus yaslari,
Hem munlı,hem şirin cıldıraşları,

Buralıp köketler içiden çapar,
Üzilgen merverid yarkıraşlar(٢٢).

Bu şiirin yeni Türkçesi

Tepeye Çıkıyorum

Tepeye çıkıyorum, dereye iniyorum
Ya sağır taşlara sessizce dayanıyorum
Ya da pınar başında bir çoban gib
Yaslanıp bir an düşünceye dalıyorum,
Çoşuyor pinarım gümüş,saf suları,
Hem dertli hem tatlı şırıtıları,
Döne döne çimenler içinde kayboluyor
Kopan cevherin parıltırar.

٤)**Uygur Türkçesi:** Ugur Türkçesi, eski Uygurca ve yeni Uygurca Olmak üzere iki döneme ayrılır; Eski Uygurca, Göktürklerin yıkılmasından sonra onların yerine geçen Ugurların kullandığı Türkçedir. (bk Eski Türkçe). Yeni Uygurca ise xx.y.yılda yeniden yazı dili olarak gelişme gösteren doğu Türkistan Türkçesidir. Türkistan ve kuzey batı Çinde her türlü yazmada ve türfan-
daki blok basmalarda kullanılmıştır (٢٣).

Uygur Türkleri ١٩٣٠ yıla kadar Çağatay Türkçesinin yazı dilini kullanılmışlardır. Ana hatlarıyla üç grubu ayrılan Uygur Türkçesinin ağızlarından öteki iki grup ise Hoten ve Lobnor grubudur. Hoten grubu, doğu Türkistanın güney batısındaki Hoten vilayetıwin bağtı bölgelerle, Çerçen ve Çarkilik nahiyelerine ait bazı yerlerde yaşayan

yarım milyar kişinin ağzını ihtiva eder. Kırgız Türkçesi özelliklerini de taşıyan Lobnor grubu ise, Tarım nehrinin aşağı kısmından orta kısmına kadar olan bölgede Lobnor halkının çoğunluğunu meydana getiren KaraKoşunlular tarafından konuşulur(٢٤). Doğu Türkistanda yaşayan Uygurlar, ١٩٥٤ yılına kadar Arap alfabesini kullanmışlardır, ١٩٥٤-١٩٧٨ yılları arasında da latin alfabesini denemişlerse de ١٩٧٨ yılında bu ugulamadan vazgeçerek yeniden Arap alfabesine geçmişlerdir(٢٥). Sovyetler Birliğinde yaşayan Uygurlar ise ١٩٣٠'lu yıllara kadar Arap alfabesini kullanmışlar,ama ١٩٣٠-١٩٤٧ yılları arasında latin alfabesini kullanmışlardır. ١٩٤٧ den sonra kiril alfabesine geçmişlerdir(٢٦).

Uygur Alfabesi[1]

Kelimenin Sonunda	Kelimenin Ortasında	Kelimenin Başında	Harfler	
			a e	
			ı i	
			ö ö u ü	
			g ḳ ḫ	1
			k g	2
			y (ı,ı)	3
			r	4
			l	5
			t	6
			d	7
			ç	8
			s	9
			š	10
			z j	11
			n	12
			b p	13
			v	14
			w	15
			m	16
			h	17

Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi I*, İstanbul 1970, s. 172.

Uygurçadan seçilen bir şiir

Kaydisen

Ey manga otlar silip,eklimin ağlan,kaydisen
Bişimğa ğem yağdurup,koylarğa,salğan kaydisen?

Barmidi ya bir öçüng yalğuz manga yetti küçüng
Yoklimaysenğu kilip tunlerde balhan kaydisen ?

Bu cahan tar keldi mu,hemra boluş keldi mu?
Derdi, devran üstiğe, işkingni koşan kaydisen ?

Köydürüp kül kılğiçe, söydürüp kul kilsiçu ,
Aktı közdin yaş, bigirdin kip-kizil kan kaydisen ?

Sensiz zulmettir cahan,nur imer sendin kaçan,
Sen üçün eğildican bolmamsen kalkan, kaydisen?(٢٧)

Bu şiirin yeni Türkçesi ise şöyledir:

Neredesin

Ey bana ateş yakıp aklımı alan neredesin
Başıma gam yağdırıp eziyet salan neredesin?

Var mıdır bir intikamın yalnız bana yetti gücüm,
Aramıyorsun hıç beni akamda canan neredesin?

Bu cihan dar geldi mi,dost olmak zor geldi mi
Derdi-devran üstüne aşkını katan neredesin?

Yandurup kül eyleyince,sevdirip kul kıl beni ,
Aktı gözden yaş,ciğerden kırmızı kan neredesin?

Sensiz zulmettir cihan,nur imer senden kaçan
Sen için feda bu can,ölsen de kalkan neredesin?

٥) Tatar Türkçesi: Tataristanın resmi dili olan bu şive, kıpçak grubu içinde yer alır. Bu şivenin esasını İdil Bulgarcası luşturur(٢٨). Sonradan Oğuz Türkçesinden de etkilenmiştir.

Tatar Türkçesinin üç ağzı bulunmaktadır:

a) Orta ağzı:Yazı diline temel oluşturan ağız olup Kazan Türkleri tarafından konuşulmaktadır.Kazan Türkleri,Tataristan ve Başkurdistanda yaşarlar.
b) Batı ağzı:Mişer Tatarlarının konuştukları ağızdır.
c) Doğu ağzı:Sibirya Tatarları tarafından konuşulan ağızdır.

Tatar Türkleri bin yıldan fazla bir süre Arap alfabesini kullanMışlardır.١٩٢٧ de latin alfabesini kabul etmişler,١٩٤٠ yılında Kiril alfabesine geçmişlerdir,bugün Tatarlar kiril alfabesini kullLanmaktadırlar(٢٩).

Tatarcadan seçilen bir şiir

Tatar Kızlarına

Süyem siznin sızılgan kaşıñızını,
Tuzılgan saçıgızñı,başıñızını,

Yâratan tèmli,tatlı süziñizni.
Zubercet tuslı yaktı küziñizi

Süyem kevserden ehla irniñizñi
Bu maktavga rizalık birdiñiz mi?

Süyem kısmıyça niçke biliñizni,
Niçik disem de az temsiliñizi.

Bu şiirin yeni Türkçesi ise şöyledir

Tatar Kızlarına

Severim sizin incecik kaşınızı,
Savrulan saçınızı,başınızı.

Beğenirim güzel,tatlı sözünüzü,
Zebercet renkli,parlak gözünüzü,

Severim Kevserden tatlı dudağınızı,
Bu övüşe izin verir misiniz?

Severim, sıkılmış ince beliniz,
Ne desem azdır sizi târife[٣٠].

بعض اللهجات التركية المعاصرة

نهاد محمد عاشور

مدرس مساعد/ قسم اللغة التركية/ كلية الآداب– جامعة الموصل

مستخلص البحث

تعتبر اللغة من أهم الوسائل في التعبير عن الأفكار والمشاعر والتواصل مابين المجتمعات الإنسانية، لأنها كالكائن الحي لها القابلية على التجدد والتكيف مع الظروف المختلفة وفي كل الأزمان بسبب ارتباطها الوثيق بالبناء الاجتماعي والاقتصادي والسياسي والثقافي لكل امة. ولكون اللغة التركية تحقق هذه العوامل مجتمعة فقد اعتبرت من اللغات المهمة المعروفة التي تنتمي الى مجموعة لغات الـ Ural Altag التي يجمعها البناء القواعدي. أما مصطلح اللغات التركية فيطلق على عدد كبير من اللغات التي تنتمي الى جذور واحدة مشتركة.

تنتشر اللغة التركية في المنطقة الممتدة من أواسط آسيا إلى غربها وحتى شرق أوربا وقد نشأت فيها لهجات عدة بعد سلسلة الهجرات التي قامت بها القبائل التركية وأهمها قبائل القبجاق والاوغوز والتركمان، وقد ازدهرت اللغة التركية بكافة لهجاتها بعد استقلال الدول التي تتكلم هذه اللهجات من سيطرة ونفوذ الاتحاد السوفيتي السابق. وعلى الرغم من كثرة تنوع لغات الترك إلا أنها متقاربة في بنيتها النحوية وثروتها اللفظية حيث يمكن التواصل بين أبناء هذه اللغات (اللهجات) وكأنهم أبناء لهجات مختلفة للغة واحدة.

ومن بين أهم اللهجات التي تم تناولها هي الأذرية، التركمانية، الأوزبكية، الايكورية، والتترية.

Dipnotlar

١.Muharrem,Ergin,Türk dilbilgisi,Istanbul ١٩٥٨,s.٦
٢.Mustafa,Özkan,Osman,Esin,Hatice,Tören,Yüksek öğretimde Türk dili, İstanbul ٢٠٠١,s.٥٤
٣.Abdülkadir,Karahan,Türk Kültürü ve Edebiyatı,İstanbul ١٩٨٨, s.١٩٤.
٤.Abdülkadir,a.g.e.s.١٩٥.
٥.Mustafa,Özkan,a.g.e.,s.١٩٧.
٦.A.g.e.s.١٩٧-١٩٨.
٧.Bilal,N.Şimşir,Azerbaycan da Türk alfabesi Tarihçesi, Ankara ١٩٩١, s.٧
٨.Saadet,Çağatay,Türk Lehçeleri örnekleri,Ankara ١٩٩٧,s.٥٢.
٩. Bilal ,N.Şimşir,a.g.e,s.١.
١٠. Mustafa,Özkan,a.g.e.,s.٥٩.
١١.Muharrem,Ergin,Azeri Türkçesi,İstanbul ١٩٨١,s.٢٠٢
١٢.İbrahim El Dakuki,Irak Türkmenleri (Diller, Tarihleri ve Edebiyatları) ١٩٧٠, s.١٧.
١٣.Suphi,Saatçi,Irak Türkmenleri,İstanbul ٢٠٠٣,s.١٦.
١٤. Mustafa,Özkan,a.g.e.,s.٢٠٨.
١٥. a.g.e.,s.٢٠٩.
١٦. a.g.e.,s.٢٠٨.
١٧. a.g.e.,s.٢٢٥.
١٨.Mustafa ,Öner,Atatürk ve Türk Lehçeleri,Türk dili ve Edebiyat dergisi ٢٠٠٦,s.٩٢.
١٩.Mustafa,Özkan,a.g.e.,s.٢٢٥.
٢٠.Mustafa,Muhammed El Tahan,İslam Boyunca Özbekistan, http://www İraq-amsi
٢١. Mustafa,Özkan,a.g.e.,s.٢٢٥.
٢٢. A.g.e.,٢٢٥.

٢٣. A.Von,Gabain,Eski Türkçenin Grameri,Ankara ١٩٨٨,s.١١
٢٤. Ridvan, Öztürk,Uygur ve Özbek Türkçelerinde fiil, Ankara ١٩٩٧,s.٢
٢٥.Sultan,Mahmut,Kaşgar,Çağdaş Uygur Türklerinin Edebi yatı, Ankara ١٩٩٨,s.٢٢٩.
٢٦. Mustafa,Özkan,a.g.e.,s.٢٢٧.
٢٧. A.g.e.,s.٢٢٩.
٢٨.Talat,Tekin,Volga Bulgar kitabeleri ve Volg Bulgarcası, Ankara ١٩٨٨,s.٥.
٢٩. Mustafa,Özkan,a.g.e.,s.٢٤٩.
٣٠. A.g.e.,s.٢٤٩-٢٥٠.

Kaynaklar

١) Abdülkadir, Karahan, Türk Kültürü ve Edebiyatı, İstanbul ١٩٨٨.
٢) A.Von,Gabain, Eski Türkçenin Grameri, Ankara ١٩٨٨.
٣) Bilal, N.Şimşir,Azerbaycan da Türk alfabesi Tarihçesi, Ankara, ١٩٩١.
٤) İbrahim El Dakuki, Irak Türkmenleri (Diller, Tarihleri ve Edebiyatları) ١٩٧٠.
٥) Muharrem, Ergin, Türk dilbilgisi, Istanbul ١٩٥٨.
٦) Muharrem, Ergin, Azeri Türkçesi, İstanbul ١٩٨١.
٧) Mustafa, Muhammed El Tahan, İslam Boyunca Özbekistan http://www İraq-amsi.
٨) Mustafa, Öner, Atatürk ve Türk Lehçeleri, Türk dili ve Edebiyat dergisi ٢٠٠٦.
٩) Mustafa, Özkan, Osman, Esin, Hatice, Tören, Yüksek öğretimde Türk dili, İstanbul ٢٠٠١.
١٠) Ridvan, Öztürk, Uygur ve Özbek Türkçelerinde fiil, Ankara ١٩٩٧.
١١) Saadet , Çağatay, Türk Lehçeleri örnekleri, Ankara ١٩٩٧.
١٢) Sultan,Mahmut,Kaşgar, Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı, Ankara ١٩٩٨.

١٣) Suphi, Saatçi, Irak Türkmenleri,İstanbul ٢٠٠٣.
١٤) Talat , Tekin, Volga Bulgar kitabeleri ve Volg Bulgarcası, Ankara ١٩٨٨.